

Halper László

2013. szeptember

Halper László 1966-ban született zenész dinasztia tagjaként; édesanyja családjában háromszáz évre visszamenőleg minden férfi zenész volt. Öt évesen kezdett hegedülni, majd tizenhárom éves korában egy fekete blues gitáros hatására a gitárra váltott. Húszévesen felvételt nyert a jazz-konziba Babos Gyula növendékeként. 1991-ben bekerült Kőszegi Imre zenekarába, de még ebben az évben folytatta tanulmányait a bécsi American Institute of Musicban. Itt a basszusgitár tanár Angus Thomas zenekarában, a Culture Kingsben játszott; ezzel párhuzamosan koncertezett Starting Points nevű zenekarával. 1995-ben tanulmányútra ment Ausztráliába, ahol megismerkedett Orszáczki Jackie-vel. Saját zenekara mellett két évig dolgozott Deák Bill Gyulával is. 2002-ben jelent meg első önálló lemeze Urban Noises címmel; nem sokkal később ezen a néven együttest alapított. 2006-ban létrehozta Off Abbey Road nevű zenekarát, amellyel Beatles és Jimi Hendrix számokat játszottak jazz feldolgozásban. Ezzel egy időben alakult az Off Abbey Road Acoustic együttes: ebben egy vonósnégyes és Mogyoró Kornél (percussion) játszott Halper Lászlón kívül.

Rádiózni 2002-ben kezdett a Rádió C-ben mint szerkesztő, műsorvezető. Első sorozatának Zenészlegendák volt a címe, amelyben legendás roma zenészeknek állított emléket. A sorozatban bemutatott zenészekről 2004-ben egy könyv¹ is megjelent azonos címmel. Közreműködött a Széttört álmok² című könyv megírásában is, amely a Sirius együttes hiteles történetét dolgozza fel. Jelenleg a Klubrádióban hallható vasárnap esténként a JazzTest és a Kincsesláda című sorozata. A 2007-ben létrehozott Band of Gypsies Reincarnation nevű formációjával Jimi Hendrix-számok jazz feldolgozásait játsszák. 2004-ben Jimi Hendrix halálának negyvenedik évfordulóján jelent meg a 40 Years After című CD, amely Randy Brecker közreműködésével készült. 2013-ban jelent meg a formáció második lemeze Electric Angelland címmel. Ez a CD a Müpában 2012-ben Jimi Hendrix 70. születésnapja alkalmából megrendezett nagyszabású koncert zeneanyagát tartalmazza. A

---

¹ Halper László: *Zenészlegendák. Legendás történetek legendás romazenészekről*. Budapest: Frokk, 2003.

² Budai Ervin: *Széttört álmok. A Sirius együttes története. Baronits Zsolt, Barta Tamás, Schöck Ottó emlékére. Zoltán János interjúból, Nemes Nagy Péter visszaemlékezéseiből, riportjaiból, Halper László rádiós beszélgetéseiből*. Üröm: Staen Hungária, 2006.

Koncerten két amerikai világsztár – a dobos Steve Gadd és a bőgős Eddie Gomez – alkotta a ritmusszekciót.³

Az elsődleges témánk e beszélgetés során az lesz, hogy a hagyományos cigányzenét képviselő roma zenészek hogyan találkoztak a jazzel, és milyen eredmények születtek ebből. A vizsgált időszakunk elsősorban a '60-as-'70-es-'80-as évek, persze nem szigorúan véve. Életrajzodban, honlapodon is szerepel, hogy családotban háromszáz évre visszamenőleg minden férfi hivatásos zenész volt. Hogyan lehet ezt visszavezetni a 18. századig, illetve milyen zenészekre gondoljunk, egyáltalán, hogyan alakult ez a dinasztia?

Annak, hogy pont háromszáz év szerepel az életrajzomban, egy nagyon szomorú apropója van: a holokauszttal idején kellett igazolni a származást, méghozzá éppen háromszáz évre visszamenőleg. Ezt anyukám legidősebb nővére tette meg; elment levéltárakba, ahol a felmenőink nevei mellett latinul oda volt írva: musicus ciganus. Nagyon sokáig ez nem volt egy teljesen önálló foglalkozás. Általában a zenészeknek volt egy civil munkájuk is a muzsikálás mellett. Csak a 19. század második felétől lett jellemző, hogy valaki meg tudott élni csak a zenélésből. A nagymamám családjában például ott volt Patikárius Ferkó,⁴ aki egy nagyon híres primás volt.

Még egy nevet mindenképpen meg kell említeni, hiszen az ő emlékét többször is megörökítetted: a nagyapád, Mágó Károly⁵ is primás volt, Görögországban több lemeze is megjelent a Columbia Kiadónál. Az ő jelentősége még a hagyományos cigányzene keretei között értelmezhető, vagy más műfajokban is?

Nagyapám abszolút a hagyományos vonal képviselője; nagyon szép karriert futott be. Az ő édesapja nagyon híres tárogató volt. Egészen fiatalon, nyolc-kilenc évesen már az édesapja bandájában játszott, egy óriási repertoárral rendelkező, nagyon jóképű ember volt Mágó Károly. Gyakorlatilag az egész világot bejárta; az utolsó szerződése Manilába szólt volna, ha nem jön közbe a háború. Finnországban is nagyon sokat muzsikált, ahol rádiófelvételeket is

---

³ A szöveg a Halper László hivatalos honlapján szereplő önéletrajz szerkesztett változata. <http://www.halper.hu/index2.html> Utolsó hozzáférés dátuma: 2015. január 12.

⁴ Patikárius Ferkó (1827-1870) híres 19. századi primás. A patikárius ragadványnevet egy anekdota szerint onnan kapta, hogy játékaival kigyógyított egy főurat betegségéből.

⁵ Mágó Károly (1923-?) primás, a 30-as években több lemeze is megjelent a Columbia kiadónál. Halper, 2003. 108-124.

készített. Volt egy Kuva nevű újság – magyarul azt jelenti a cím, hogy kép –, aminek borítóján ő szerepelt egyszer. Cseh Tamásnak volt egy műsora a régi filmhíradókról; az egyik részben egy híres holland karmester, Willem Mengelberg magyarországi látogatásáról esett szó. Őt a repülőtéren a nagypapám zenekara fogatta. Mielőtt a műsorban elkezdtek volna a karmesterről beszélni, Petrovics Emil⁶ külön kiemelte, milyen hihetetlen profizmussal játszott a budaörsi reptéri étterem zenekara a fűvön, rossz körülmények között. Ennek a zenekarnak a primása a nagypapám volt, illetve két nagybátyám is tagja volt a bandának tizenhárom-tizennégy évesen: Mágó Károly hegedült és Mágó Béla cimbalmozott. Így aztán abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy nemcsak a nagypapám lemezeit tudom meghallgatni, hanem filmen is láthatom őt és két tinédzser korú nagybátyámat muzsikálás közben.

Ezek után, azt hiszem, természetes, hogy Te is a zenei pályát választottad. Tudom, hogy nehéz megfogalmazni, de kérlek, meséld el, hogy a gyerekkori hegedülés után miként váltottál gitárra és miért a jazz műfaja lett végül meghatározó számodra? Mik voltak a pályád legfontosabb mérföldkövei?

Anyukám családjában kilencen vagyunk unokatestvérek, akik közül én vagyok a legfiatalabb. Amikor négy és fél-öt éves voltam, akkor volt a legidősebb unokatestvérem, Nagy Tihamér a főiskolán végzős. Az egyik tantárgyának követelménye volt, hogy haladó növendéke mellett egy kezdőt is tanítson; ekkor jött az ötlet, hogy ez utóbbi legyek én. Hozzá kell tennem ehhez, hogy az unokatestvéreim már klasszikus zenészek, így én is ezt kezdtem el tanulni. Nagyon fontos mérföldkő az életemben, hogy bizonyos élethelyzeteket, sikerélményeket már gyerekként megélhettem, például hat évesen játszottam először egy növendékhangversenyen, a Zeneakadémia Kistermében. A mai napig emlékszem arra a kellemes izgalomra, ahogy a hatos villamossal utaztam az akkori Marx térről⁷ a Majakovszkij utcáig,⁸ a Zeneakadémiára.

Ötödik osztályos korom után abbahagytam a hegedülést, mert volt egy fajta hiányérzetem. Akkor úgy gondoltam, hogy én nem leszek zenész, millió más dolog érdekelt; abban az időben a fizikusi pálya érdekelt leginkább. Aztán tizenhárom éves koromban megláttam a tévében egy fekete blues-gitárost, aki olyan zenét játszott, amivel korábban még nem találkoztam. Attól kezdve tudtam, hogy engem ez érdekel igazán. Ennek kapcsán

---

⁶ Petrovics Emil (1930–2011) Kossuth- és Erkel Ferenc-díjas zeneszerző, a 20. század zenei életének egyik legjelentősebb alakja.

⁷ Ma Nyugati tér.

⁸ Ma Király utca.

ismertem meg Jimi Hendrix⁹ zenéjét, vagy a The Band¹⁰ együttest, amelynek a búcsúkoncertjéről szóló filmet akkoriban játszották a mozikban. Tizennyolc éves korom környékén ebből adódóan elkezdett érdekelni a jazz; rájöttem, hogy szeretnék a jazz tanszakra járni Babos Gyulához.¹¹ Húsz évesen sikerült is bekerülnöm hozzá, így pályát módosítottam; elsőként egyébként a Műegyetemre készültem. A jazz tanszakra nem volt egyszerű bekerülni, mivel harmincvalahányan jelentkezünk két-három helyre. Az ott töltött utolsó évben elhívott Kőszegi Imre¹² saját zenekarába, így azon a nyáron vele játszottam, utána pedig kimentem Bécsbe tanulni. Ott volt egy amerikai iskola,¹³ ami akkor jött létre – egy évig dolgoztam a tandíjért, majd egy évig tanultam. A második évben bekerültem a basszusgitár tanár Angus Thomas¹⁴ zenekarába. Közben volt saját jazz-zenekarom is – a Starting Points –, amellyel szintén koncerteztem.

Érdekes volt a 2000-2002 közti időszak, amikor Deák Bill Gyula¹⁵ zenekarában játszottam, közben pedig létrehoztam az Urban Noises együttesemet, melyben vendégművészként Orszáczky Jackie is többször játszott velünk.¹⁶ Nem sokkal később megalapítottam a Beatles-számokat előadó jazz-zenekaromat,¹⁷ ami után jött a Jimi Hendrix zenéjét játszó együttesem, a Band of Gypsies Reincarnation. Ez utóbbival kiadtunk 2010-ben egy lemezt, amelyen Randy Brecker¹⁸ is közreműködik, és amiről a DownBeat amerikai jazz-magazin egy négy pontos kritikát írt. Legutóbbi nagyobb projektem egy 2012-es koncert volt, amelyet Jimi Hendrix születésének hetvenedik évfordulója alkalmából adtunk a Műpában két

---

⁹ Jimi Hendrix (1942–1970) amerikai énekes, gitáros és zeneszerző. Sokan hivatkoznak rá a valaha élt legnagyobb gitárosként.

¹⁰ A The Band a '60-as-'70-es évek egyik legmeghatározóbb amerikai-kanadai rockegyüttese volt. Zenéjük az amerikai népzene, a blues-on, a gospelen és a rock and roll-on alapszik. Az együttes hivatalos honlapja: <http://www.thebandofficial.com/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2014. december 18.

¹¹ Babos Gyula (1949) Liszt-díjas jazzgitáros, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára. Olyan zenekarok tagja volt, mint a Futurama, Kex, Rákfogó vagy a Saturnus. Saját zenekarai: Babos Trio Plusz, Babos Trio, Babos Quartet, Take 4, Babos Project Romani, Babos Project Special.

¹² Kőszegi Imre (1944-) a modern magyar jazz történetének vitathatatlanul legsikeresebb dobosa, aki több mint fél évszázada megszakítás nélkül koncertezik.

¹³ American Institute of Music.

¹⁴ Angus Thomas (?-) amerikai basszusgitáros és énekes. Chicagóban kezdődött a karrierje, amelynek során olyan nagyságokkal játszott együtt, mint Miles Davis vagy Faith Evans.

¹⁵ Deák Bill Gyula (1948) énekes, „a magyar blueskirály” ahogy sokan emlegetik. Hivatalos honlapja: <http://www.deakbill.hu/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2014. december 18.

¹⁶ Orszáczky Miklós, más néven Jackie Orszácky (1948–2008) basszusgitáros, énekes és dalszerző, 1969-től a Syrius tagja.

¹⁷ Off Abbey Road zenekar.

¹⁸ Randal "Randy" Brecker (1945-) amerikai jazztrombitás. Hivatalos honlapja: <http://randybrecker.com/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2014. december 19.

amerikai sztárvendéggel, Steve Gadd¹⁹ dobossal, és Eddie Gómez²⁰ bőgőssel, illetve Fekete István²¹ trombitás kollégámmal. Ennek a koncertnek a zeneanyaga 2013-ban jelent meg Electric Angelland címmel. Ez a cím egyrészt utal Jimi Hendrix Electric Ladyland című lemezére, másrészt arra, hogy én angyalföldi vagyok.

2002-ben a Rádió C műsorában Zenészlegendák címmel készítettél egy sorozatot, amelyben a roma zenekultúra legendás személyiségeinek állítottál emléket; ebből 2004-ben megjelent egy könyv is, majd 2007-ben a sorozatban elhangzó legjobb felvételekből egy lemez. Idén, 2013-ban a Zenészlegendák, legendás történetek és legendás romazenészekről címmel ennek a könyvnek egy bővített, aktualizált újabb kiadása, tulajdonképpen inkább egy folytatása is megjelent. Hogyan és mikor kezdtél el a cigányzene, a legtágabb értelemben vett magyarországi roma zenekultúra múltjával, közelmúltjával foglalkozni?

A történeteket tulajdonképpen gyerekkorom óta hallottam nagybátyjaimtól, akik együtt játszottak, barátkoztak ezekkel a legendás alakokkal, illetve anyukámtól is, aki jól ismerte Bacsik Eleket.²² Gyerekkorom óta nagyon szerettem hallgatni, ha ilyesmiről meséltek; mindig olyan volt egy kicsit, mint mikor Rejtő Jenő Láthatatlan légió című könyvében a kocsmában ülnek, és amikor feljön a téma láthatatlan légióról, hirtelen csönd lesz, és azok, akik látták a láthatatlan légiót, elkezdnek mesélni. Ugyanígy jöttek elő a történetek Csányi Matyiról,²³ Bacsik Elekről vagy Banyák Kálmánról²⁴ – egy-egy ilyen alkalomnak nagyon sajátos hangulata volt, amit imádtam, és a fejemben gyűjtöttem is a sztorikat. Ezek a zenészek bohém emberek voltak, rengeteget vicceltek, poénkodtak.

Amikor elindult a Rádió C, véletlenül tudtam egy szerkesztővel beszélni, akinek elmondtam, hogy kellene csinálni ezekről az emberekről egy sorozatot, mert abból adódóan, hogy disszidáltak, gyakorlatilag megszűntek létezni a magyar kultúrtörténetben. A rádióban rögtön beleegyeztek a sorozatba – ez lett a Zenészlegendák –, amiről nem gondoltam, hogy végül ilyen hosszú lesz. Jó érzés volt, hogy tudtam, amit ezek a fantasztikus művészek most elmondanak, az már megmarad. Egyébként hozzá kell tennem, hogy az utolsó pillanatban

---

¹⁹ Stephen Kendall "Steve" Gadd (1945) amerikai jazzdobos. Hivatalos honlapja: <http://www.drstevegadd.com/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2014. december 19.

²⁰ Eddie Gómez (1944) Puerto Ricói jazzbőgős. Hivatalos honlapja: <http://eddiegomez.com/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2014. december 19.

²¹ Fekete István (1957) jazztrombitás, Halper László gyakori zenésztársa.

²² Halper, 2013. 34-48.

²³ I.m. 49-58.

²⁴ I.m. 9-33.

csináltam ezt a műsort, mert sajnos már nagyon sokan nem élnek az akkori beszélgetőtársaim közül. Ezért is lett például a *Zenészlegendák* című könyvem bővített kiadásának egyik fejezetének a címe, hogy *Az utolsó szó jogán*, mert voltak, akik nekem mesélték el utoljára az életüket, pályafutásukat. Még egy nagyon érdekes fejezettel bővült a könyv: 1908-ban indult a *Magyar Cigányzenészek Lapja* című újság, aminek jó pár száma a családkhoz került – ebből válogattam ki a legérdekesebb cikkeket. Nagyon érdekesek például Rigó Jancsi kalandos történetei,²⁵ amiről akkoriban folyamatosan cikkeztek ebben az újságban. Nagyon érdekes sorsú ember volt, megszőktette a Chimay hercegnőt New Yorkba, ahol aztán egy gyilkossági történetbe keveredett, persze kiderült, hogy nem volt köze az ügghöz.

Mikor és hogyan kezdődött el az a folyamat, hogy roma zenészek a tehetségüket a jazz műfajában, vagy a jazzel rokonítható szórakoztató zenei, tánczenei műfajokban kezdték el kamatoztatni? Lehet-e ezt kötni a magyar jazztörténet valamilyen évszámához, vagy inkább egy hosszabb folyamatról van szó, amely során a vonós, pengetős, húros hangszerekről gitárra vagy más jazzre jellemző hangszerekre váltottak a muzikusok?

A 20. század legelejére kell visszamennünk az időben. Először is a romák Európában sehol sem alakítottak ki egy teljesen saját műfajt, mindenhol az adott ország zenei stílusát reformálták meg – ebből alakultak ki a különböző zsánerű cigányzenék. Spanyolországba például a mórok hozták be a pengetős hangszereket – tőlük tanultak a romák nagyon sok mindent. A mórok zenei hagyományát elkezdték aztán egy kicsit másképp játszani – ebből lett a flamenco. Magyarországon abban, hogy roma emberek professzionális zenészek lettek, nagyon nagy szerepe volt a '48-as szabadságharc katonazenekarainak. A 20. század elejéig, amikor elkezdett jönni Amerikából a ragtime, és más modernnek számító zenék, a szórakoztató zene egyet jelentett a cigányzenével. Ha valaki mulatott, azt a cigányzenekarok zenéjére tette, akik népszerű nótákat, csárdásokat játszottak. Az új amerikai zene elterjedése igen erős konkurenciát jelentett a cigányzenészek számára, amire úgy reagáltak – mint mindig –, hogy megtanulták ezt a fajta zenét is. A tízes évekből már léteznek olyan felvételek, amelyeken primások ragtime zenét játszanak hagyományos cigányzenekari felállással.

---

²⁵ I.m.. 207-218.

Tudjuk, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó éveiben a ragtime-ok katonazenekari és cigányzenekari verzióban is elterjedtek, felvételek is rögzítik ezeket.

Természetesen a cigányzene nem halt meg a 20. század elején, de kellett frissíteni a repertoárt. Elindult egy olyan folyamat, ami már a jazzhez köthető. A következő nagyon fontos lépés az volt, mikor bejöttek az amerikai filmek és velük együtt a slágerek. Ezek egyik első képviselője itthon Horváth Sándor²⁶ gitáros volt, akinek tinédzser korától Patkány volt a beceneve. Miután ő és a testvérei is kiváló muzsikusok voltak, a romazenészek – természetesen a legnagyobb tisztelettel „Patkány testvéreknek” hívták őket.

Ez egyáltalán nem pejoratív?

Nem, a legnagyobb tisztelettel említik őket mindig, mert hihetetlen nagy muzsikusok voltak. A legfiatalabb Horváth Dezső bácsi: ő egy abszolút hallással rendelkező fantasztikus gitáros volt. Az Arizona mulatóban nem akármilyen zenekar játszott: Cziffra György²⁷ volt például a zongorista, „Patkány” Sándor pedig a gitáros. Ők adtak pénzt Dezső bácsinak, aki tizenegy-tizenkét éves gyerek volt akkor, és mondták neki, hogy szépen menj el most a moziba, nézd meg a legújabb amerikai filmet, utána pedig tanítsd be nekünk az új slágert. Így aznap este már az Arizona mulatóban a zenekar a legújabb amerikai slágert játszotta.

Természetesen mindnyájuknak a cigányzene volt az anyanyelve, de jött a harmincas évek végén-negyvenes évek elején egy olyan generáció, akik az amerikai filmek révén játszották az akkori swing zenét elsősorban még mindig a hagyományos hangszereken. Ezzel kapcsolatban nagyon lényeges dolog, hogy az a jazz, amivel a magyarországi romák elkezdtek foglalkozni, nem azonos azzal az európai romaswinggel, amit elsősorban Django Reinhardthoz²⁸ szoktak kötni. Az ő zenéje csodálatos, de nem egy amerikai zsáner – az a nagy különbség, hogy nála nem a dob meg a cintányér adja a swingses lüktetést, hanem a gitárok „agresszív” swing ritmus kísérete. A magyarországi romákhoz közelebb állt az amerikai jazz,

---

²⁶ Halper László könyvében egy fejezetben szerepelnek a Patkány testvérek. I.m. 70-94.

²⁷ Cziffra György (1921–1994) az egyik legjelentősebb magyar klasszikus zongoraművész, aki híres volt improvizációs készségéről.

²⁸ Django Reinhardt (1910–1953) roma származárú európai jazzgitáros.

így azt vették át – Bacsik Elek is úgy lett igazán jazz-zenész, hogy Charlie Parkert²⁹ és Dizzy Gillespie-t³⁰ hallotta meg egy lemezről játszani, így őt rögtön a bebop fogta meg.

Ez azt is jelenti, hogy ők az amerikai modellek alapján a mai értelemben vett improvizációra épülő jazzt is elsajátították?

Pontosan. Ezek a muzsikuskok egy idő után elkezdték azt a jazzt is játszani, amit ma a jazz szó alatt értünk, vagyis van egy téma, utána improvizációk sokasága, majd végül újra megszólal a téma.

Az jazz az afrikai-amerikai zenei stílusokban gyökerezik, egy kisebbségi zenekultúrából vált szélesebb körben ismert rétegműfajjává. Látsz-e rokonságot vagy párhuzamot a magyarországi roma kisebbség sajátos helyzetéből, szociológiájából adódóan a zenei kifejezés terén, vagy csupán annyiról van szó, hogy virtuóz muzsikusként ezt a zenei világot is nagyon magas szinten elsajátították?

Szerintem a jazzhez a kisebbségnek és nehéz élethelyzetnek közvetlenül nincs köze, mert egészen a rendszerváltásig a muzsikuskok romák tulajdonképpen jól éltek, leszámítva a holokausztot, ami pedig a pestieket nem érintette. Ők nagyon sokáig nem is tudták, hogy vidékről koncentrációs táborokba viszik a nem zenész romákat. Olyan fajta elnyomást, keserűséget nem éreztek a muzsikuskok romák, amit egy zenei műfajba bele kellett volna önteniük. Ahhoz viszont van köze a roma lelkületnek, hogy szeretjük a jazzt, mert a jazz nagy szabadságot ad a zene megvalósításában, persze szigorú szabályok szerint. A jazzben és a cigányzenében van néhány hasonlóság, például hogy a kíséret sincs pontosan hangról-hangra leírva, és a variációk bizonyos értelemben hasonló szerepet töltenek be, mint a jazzben a szólók. Emellett, ahogy említetted, van egy nagyon jó hangszeres készség, jó hallás, tehetség.

Térjünk rá most azokra a legendás zenészekre, akiket már említettél is. Az egyes muzsikuskok kapcsán mit emelnél ki, mi az, amit különösen fontosnak tartasz? Most elsősorban azokra a muzsikuskokra vagyok kíváncsi, akik 1960 után is aktívak voltak. Többször szóba került már

---

²⁹ Charlie Parker (1920–1955) amerikai Grammy-díjas jazzszaxofonos és zeneszerző. Fontos szerepe volt a bebop stílus kialakulásában.

³⁰ John Birks „Dizzy” Gillespie (1917–1993) amerikai jazztrombitás, zenekarvezető, énekes és zeneszerző.

Bacsik Elek, aki hegedűsből jazzgitáros lett, már életében legendássá vált. Franciaországban és Amerikában is készített lemezeket, illetve Dizzy Gillespie, a jazztörténet kimagasló alakja, zenekarába választotta, és azt mondta róla, hogy a világ legjobb gitárosa. Húsz évvel Bacsik Elek halála után hogyan látod pályáját és jelentőségét?

Az e generációba tartozók közül bizonyos értelemben neki volt a legnagyobb karriere. A Franciaországban készült lemezeit újra kiadták, tehát hozzáférhetőek; Párizsban ő egy legenda a mai napig. Később átment Dizzy Gillespie-vel Amerikába, ahol hegedűvel készíttetek lemezeket, ami ott nagyobb kuriózumnak számított, mint a gitár. Nagyon érdekes élete volt: már gyerekként több hangszeren játszott, brácsázott és csellózott is. Az első profi szerződése két nagybátyámmal volt, akiket említettem, Mágó Bélával és Mágó Károllyal – cimbalom, hegedű és cselló volt ennek a zenekarnak az összeállítása. Ebben az időben Bacsik valahogy hozzájutott egy gitárhoz és egy amerikai kottához, amelyek segítségével önerőből elkezdett a jazzel foglalkozni. Sok szempontból zseni volt, például a nyelveket villámgyorsan tanulta meg, és akcentus nélkül beszélt. Egyebek közt beszélt arabul, spanyolul, franciául és angolul.

1948-ban Bacsik Obendorfer Árpád – akit mindenki csak Leczáknak nevezett –, zenekarával kiment Libanonba. Még abban az évben Leczák hazajött, hogy az útleveleket meghosszabbítsa, vissza azonban már nem engedték a kommunisták, így ott maradt egy egész zenekar útlevél és minden nélkül. Végül kaptak egy hontalan útlevelet, amivel Bacsik felszállt egy olasz hajóra. Innen őt le akarták tenni, de nem tudták, mert hontalan útlevéllal csak kilépni lehet az országból, de visszamenni nem, és az olasz hajó olyan volt, mintha Olaszországba lépett volna be. Így eljutott Olaszországba, majd Spanyolországba, végül pedig Párizsba. Ott készítette a már említett lemezeket, illetve a Dizzy on the French Riviera című lemezén is gitározik néhány számban. Ezután Amerikába ment, Las Vegasban kötött ki, és majdnem haláláig ott is maradt. Nagyon szerette Bacsik Charlie Parkert és Dizzy Gillespie-t; egyik Amerikában készített lemezének címe Bird & Dizzy,³¹ amelyen az ő számaikat játssza hegedűn, hihetetlen módon. Nagyon érdekes, hogy csináltatott egy speciális hangszert, ami egy oktávval lejjebb szól, mint a hegedű, és azzal is feljátszott második szólamokat erre a lemezre. Van egy másik lemez is, az I love you, amit Amerikában készített, ezen elsősorban hegedül, de csellózik is, brácsázik is és gitározik is. Ebből is látszik, hogy tényleg nagyon sokszínű muzsikos volt.

---

³¹ Charlie Parker beceneve a Bird.

Mennyire része ő a magyar jazztörténetnek? Mivel élete nagy részében nem élt Magyarországon, ezért a szocializmus évtizedeiben feltételezem, hogy nem, vagy csak alig lehetett róla hallani.

Így van. Zenész körökben nyilvánvalóan ismert volt a neve, de azt hiszem, hogy hatni nem nagyon tudott a magyar jazzéletre. 1948 után soha többet nem tért vissza Magyarországra. Nagybátyám, Mágó Béla egyszer összefutott vele Párizsban, egy étteremben. Amikor meglátta őt Bacsik, a nyakába borult és percekig zokogott. Kérdezte nagybátyám, hogy Elek, mi a baj, mire azt válaszolta: ahogy most megláttalak, lefutott előttem az egész gyerekkorom, a Magyarországon töltött évek. Kérdi erre a nagybátyám, hogy miért nem jössz haza látogatóba, hiszen a hatvanas években ennek nem lett volna már akadály. Erre csak annyit válaszolt, hogy nem, oda én már nem tudok visszamenni.

Bacsik Elek egyrészt kiváló jazzgitáros volt, másrészt hegedűs is, ami igen ritka a jazz műfajában. Melyik volt a fontosabb hangszere? Korszakonként változott ez nála, vagy kiegészítette egymást, jazzhegedűs és gitáros volt, hol helyezhetjük el a hangsúlyt?

Azt gondolom, a hegedű a jazz világában azért nem tud igazán elterjedni, mert technikailag egy borzalmasan nehéz hangszer. Rengeteg energia elmegy azzal, hogy effektíve a hegedű szépen szóljon, tisztán játsszon rajta valaki. Bacsikot Párizsban elsősorban jazzgitárosként ismerik, míg Amerikában jazz-hegedűsként.

Csányi Mátyásra tériünk át könyved alfabetikus sorrendjét is követve. Csányi fiatalon, 1980-ban, ötvenegy éves korában halt meg. Összeköti Bacsik Elekkel, hogy jazzhegedűs és gitáros volt, illetve hogy ő is elhagyta Magyarországot: Bécsbe ment, ahol hosszú ideig Fatty George³² zenekarával játszott. Szerepelt az osztrák televízióban is, ő is egy ismert személy lett, a német televízióban pedig Oscar Petersonnal³³ is együtt muzsikált. Ezek a kiragadott pillanatok is mutatják, hogy nem akármilyen zenész volt. Az ő története mennyiben más, mint Bacsiké?

---

³² Fatty George (1927-1982) világhírű osztrák klarinétos, a mainstream jazz képviselője.

³³ Oscar Peterson (1925-2007) hétszeres Grammy-díjas jazz-zongorista. Hivatalos honlapja: <http://www.oscarnpeterson.com/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2015. január 8.

Sok hasonlóság van benne; ő nem az ötvenes években disszidált, a hatvanas években ment ki Bécsbe. Úgy érezte, hogy az itthoni közeg szűk az ő tehetségéhez, nincsenek meg igazán azok az ő színvonalán lévő játszótársak, akikkel együtt tudna működni. Fatty George imádta őt a szó szoros értelmében. Nagyon jó hely volt Csányi Mátyás számára Bécs, mert amikor az amerikai jazzisták Európában turnéztak, általában Bécs volt az utolsó helyszín, ahol koncerteztek, a keleti blokkba már nem jöttek.

Ha a Jazz Nagykövetei című sorozatban valaki eljutott a keleti blokkba, annak mindig politikai oka volt. Tudjuk, hogy ezeket a koncerteket az Amerikai Külügyminisztérium szervezte.

Oscar Peterson járt például Magyarországon, az Erkel Színházban, Louis Armstrong³⁴ pedig talán a Népstadionban, de az ilyen kaliberű zenészek tényleg fehér hollók voltak. Bécs volt tehát általában az utolsó helyszín a turnékon. Az 1. kerületben volt Fatty George klubja, ahol az amerikai zenészek gyakran jammeltek koncert után. Csányi Matyitól teljesen el voltak ájulva, hiszen ki látott már olyan muzsikust, aki egyszerre tud embertelenül jól gitározni és hegedülni is? Természetesen hívták is őt Amerikába, például Oscar Peterson nagyon szerette volna magával vinni, de Csányi Matyi nem ment senkivel. Nagybátyám, Mágó Béla kérdezte tőle egyszer, hogy Matyi, te miért nem mész Petersonnal Amerikába? Erre csak nevetett, hogy dehogy ül ő repülőre. Egyébként abszolút érthető a reakciója, hiszen egy komoly asztmával küszködő emberről van szó. Minek ment volna ő egy idegen kontinensre, mikor olyan nagyszerű élete volt Bécs 1. kerületében? Bacsik Elekhez képest annyiban talán nem teljesedett ki a karrierje, hogy nem készültek vele igazi jazz-lemezek. Bacsik egy nagyon tudatos ember volt. Többen is kérdezték tőle, hogy miért hagyta ott Dizzyt, amire azt válaszolta, azért, mert nem keresett nála elég pénzt.

Azt hiszem, amikor zenészi, előadóművészi vagy zeneszerzői pályákat elemzünk, nem lehet megkerülni, hogy a tisztán művészi megfontolás mellett az egzisztenciális és magánéleti szempontok is előkerüljenek.

---

³⁴ Louis Armstrong (1901–1970) a jazztörténet talán legismertebb alakja, jazztrombitás, énekes és zeneszerző.

Igen ez természetes. Szerepel a könyvben egy idézet Bacsik Elektől, ami jól mutatja a gondolkodásmódját: „A romák számára az országhatárok, a fajok vagy a kultúrák nem jelentenek korlátokat. Nekünk az egész föld olyan, mint a határtalan univerzum. Ez a mi küldetésünk az életben – megmutatni, hogy a világ mennyire nyitott. Én ezt a zenémen keresztül tudom megvalósítani, ami a szerelmem és az életem.”³⁵ Még most is kirázott a hideg, ahogy felolvastam.

Ez tényleg mottója mindannak a szellemiségnek, örökségnek, amiről most beszélgetünk.

Volt egy kérdésed a jazz és a romák kapcsolatáról – hát ez az idézet tulajdonképpen erről is szól. A cigányzene nagyon sok szempontból hasonló a jazzhez, hiszen ott sincs minden lefektetve száz százalékosan. Ott is vannak szólók, csak variációnak, nem pedig improvizációnak hívjuk őket; nem véletlen, hogy a romák olyan könnyen vették át a jazzgondolkodást.

Ez viszont mégis túlmutat azon, amit mondtál, hogy a voltaképpen egzisztenciális okokból divatossá váló amerikai zenét akarták csak átvenni.

Igen, de az igaz, hogy ez indította el őket ezen az úton. Ha nem lettek volna már a tízes években rákényszerítve egy ilyen fajta váltásra, akkor lehet, hogy kényelmesebb lett volna nem foglalkozni a jazzel; persze nagyon hamar nem volt szó már kényszerről a jazzel kapcsolatban.

Bacsik Elek és Csányi Mátyás után Kosta Lukácsról³⁶ fogunk beszélni, arról a zenésről, aki szintén fiatalon meghalt, nem tudjuk pontosan hány évesen, mert ahogy a könyvedben olvasható, ő maga sem tudta pontosan, hogy mikor született: annyira fiatalon került bele a szórakoztató ipar körforgásába, hogy a papírjait egyszerűen meg kellett hamisítani, idősebbnek kellett őt feltüntetni. Ami Bacsik Elekkel és Csányi Mátyással összeköti, hogy ő is jazzgitárosként aratta sikereit, illetve igen fiatalon elkerült Magyarországról. Kosta édesapja is muzsikus volt, érdekes módon hárfás. Angyalföldön egy cirkuszos kocsiiban laktak. Ő az,

---

³⁵ Halper, 2013. 5.

³⁶ I.m. 59-69.

akiről a szűkebben vett zenei közvélemény és szakma sem tud sajnos. Miben látod az ő jelentőségét?

Olyan gitáros, mint ő, aki leül egy szál gitárral, és úgy játszik jazzt, amihez foghatót még nem hallottam, azt hiszem, a világon nagyon kevés létezik. Az ő élete olyan, mint egy film, vagy mintha egy kalandregény lenne. Ahogy említetted, artista családból származott; édesapja már nem volt artista a szó szoros értelmében, hanem mint muzsikus járt a cirkuszokkal, kiváló hárfaművész volt. Egyébként nagyon érdekes, hogy főleg a Németországban és Holland területen élő szintó romáknál a hárfa egy fontos hangszer.

Ő maga is szintó származású volt?

Úgy tudom, részben igen.

A mai nagy jeles muzikusaink közül Snétberger Ferenc³⁷ is szintó roma családból származik.

Így van, ráadásul ők rokonságban is állnak egymással. Kosta Lukács élete röviden a következő: tinédzser volt, mikor Lengyelországból jöttek volna haza, de kitört az '56-os forradalom, így aztán meggondolta magát a család, és nem jöttek haza. Arra gondoltak, hogyha elmennek Bécsbe, ott nagyon jól fogják magukat érezni, és ez így is lett. Kosta nagyon hamar bekerült az osztrák zenei életbe; ahogy említetted, tizenhat évesen fellépett egy TV-showban, amihez meg kellett hamisítani a születési anyakönyvi kivonatát, mert tizennyolc év alatt nem volt szabad késő esti műsorokban játszani. Nagyon szépen teltek ezek a bécsi évek, mígnem aztán megnősült, és elköltözött Münchenbe – ott kezdődtek a bajok az életében.

Kiderült, hogy a menekült papírját regisztrálni kellett volna, amit ő nem tett meg, pótlásra pedig nem volt lehetőség. Ebből kifolyólag nem hogy Németországot, de Münchent sem hagyhatta el. Ezen kívül egy mai napig nagyon jó nevű német jazzhegedűssel anyagi nézeteltérése támadt egy koncert után, amiért úgy szájon vágta, hogy annak eltört mindkét állkapcsa – ettől kezdve a müncheni jazzklubokból is kitiltották. Hiába játszott a legnevesebb

---

³⁷ Snétberger Ferenc (1957) Kossuth- és Liszt-díjas gitárművész. A Snétberger Zenei Tehetség Központot alapítója, amely keretein belül hátrányos helyzetű tehetséges roma fiatalokat mentorál. Hivatalos honlapja: http://www.snetberger.com/home_hu.html Utolsó hozzáférés dátuma: 2015. január 8.

amerikai jazz-zenészekkel, nem került be egyetlen zenekarba sem, mert nem tudott velük utazni. Az egésznek az lett a vége, hogy szegény egy hajléktalan szállón lakott, amit persze nem úgy kell elképzelni, mint itthon, ott mindenkinek volt egy kicsi lakásszerűsége. Ahogy mesélik, őt egy dolog érdekelte az életben: a gitározás. Állítólag úgy élt, hogy gatyában ült az ágy szélén, gitározott reggeltől estig, amire még ezen kívül szüksége volt a kávé, cigi és egy telefon. Egyik növendékének az apja sztárüggyvéd volt, és megígérte neki, hogy segít megoldani ezt a papírmizériát, így újra be tud majd kerülni a zenei vérkeringésbe. Kosta Lukács természetesen nem jelent meg a megbeszélte időpontban; valószínű, hogy ugyanúgy otthon ült az ágy szélén, gitározott, kávéval, cigivel és egy telefontal, és fogalma nem volt, hogy milyen nap van, hány óra és hova kéne most mennie. Úgy is halt meg, hogy napokig nem látták, míg ez végül egyszer csak valakinek feltűnt – betörték kis szobája ajtaját, és ott találták, két-három napja meghalva. Szomorú történet.

Beszéltünk arról, hogy Bacsik Elek is, Csányi Mátyás és Kosta Lukács is igazában a magyar jazzéletre csak közvetett hatást tudtak gyakorolni. Hozzá kell tennünk, hogy azt azért nem mondhatjuk, hogy egyáltalán semmit sem tudtak róluk.

Kosta Lukáccsal a részben magyar származású Johnny Lambizi készített néhány házi felvételt, amiket itthon megmutatott a zenészeknek. László Attila többször is találkozott Kostával, így például rajta keresztül is volt hatása a magyar zenei életre.

Snéberger Ferencet is mondja a könyvben, hogy rokona volt, László Attila is járt nála Münchenben; ezek szerint az örökség szekunder módon tovább él?

Feltétlenül. Kosta Lukács is azért érdekes, mert nagyon amerikai módon játszik, de ennél azért még többről van szó, tudniillik a romákban van egy nagyon erős igény a szép harmonizáció és dallamvezetés iránt. Nyilván a jazz amerikai, elsősorban a ritmusra épített felfogása az eredeti, hiszen ők találták ki a műfajt. John Coltrane³⁸ azt mondta, mindegy milyen hangot játszol, egy a lényeg, hogy jól frazírozd, és jó legyen a time-od. A romák ehhez egy kicsit másképp állnak hozzá – ők egy Indiából jövő nép, ahol művészetben a szépség

---

³⁸ John Willian Coltrane (1926–1967) amerikai jazz szaxofonos és zeneszerző. Együtt zenélt többek közt Miles Davisszel és Theloniussal Monkkal. Hivatalos honlapja: <http://www.johncoltrane.com/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2015. január 8.

nagyon fontos szempont. Említettem, hogy a romák mindig a helyi zenét reformálják meg, de mindig hoznak valamit saját kultúrájukból is. Vegyük például a kannát, ami olyan, mint a tablá.³⁹ Ha meghallgatunk egy indiai vagy arab zenét, ott van a „kannának a hangja”, csak más hangszeren játsszák. A romák magukkal hoztak egyfajta harmóniai és szép dallamvezetési igényt. Ez Kosta Lukácsnál is tetten érhető, akinek fantasztikusan finom harmóniai megoldásai vannak.

Visszatérve az előző témához, Csányi Mátyás hatása is megfigyelhető Magyarországon. Mesélte például Babos Gyula és Kőszegi Imre is, hogy amikor a Rákfogóval Németországból jöttek hazafelé, bementek egy jugoszláv étterembe, ahol Csányi Matyi muzsikált éppen. Elkezdtek beszélgetni, Csányi Matyi megkérdezte, hogy Babos Gyulának milyen gitárja. Mondta, hogy Gibson gitárom van. Matyi mondta Gyulának, hogy hozza be az autóból a gitárját. Ezután olyat gitározott rajta, hogy elájultak. Bacsik Elek kicsit más eset, mert nagyon hamar Amerikába ment, ami nagyon messze van, de például amikor Ablakos Lakatos Dezső⁴⁰ kint járt a testvérel Amerikában, megkeresték őt. Elek először nem is akart velük szóba állni, mert tartott egy kicsit magyaroktól. Aztán Dezső játszott neki valamit szaxofonon, így mindjárt beengedte őket, rögtön hallotta, hogy komoly muzsikusról van szó. Tehát nem szakadt meg a teljesen kapcsolatuk a magyar zenészekkel, csak nem tudtak olyan erőteljes hatást gyakorolni rájuk, mintha itthon éltek volna Magyarországon. Persze ez csak a szocializmus miatt alakult így. Az lett volna a természetes, amit az én nagyapám is csinált, hogy Magyarországon maradt és esze ágában sem volt máshol élni, csak az évek egy jelentős részét nem itthon töltötte. Egy muzsikust nem lehet bezárni egy országba, mert nem elég nagy a piac ahhoz, hogy megéljen.

Többször szóba kerültek már a „Patkány” testvérek. Az egyik fivérnek Kathy volt a beceneve, id. Kathy Horváth Lajos⁴¹ hegedűművész a fia, a jazzélet és a kortárs klasszikus zenei élet jeles személyisége, illetve a roma kulturális közéletnek is fontos alakja: a Fővárosi Roma Kulturális és Oktatási Központ vezetője. A legidősebb testvér Horváth Elemér, legendás hírű hegedűművész volt, de ő nem fordult a jazz felé. Egyik interjúdban megkérdezted tőle, hogy mesélne-e néhány percet az édesapjáról és az édesapja testvéreiről. Erre a következő választ adta „a Patkány becenevet viselő Sándor volt a második fiú, ő 1923-ban született, egy évvel

---

³⁹ Indiai ütőhangszer.

⁴⁰ Halper, 2013. 165-168.

⁴¹ I.m. 70-94.

később pedig édesapám, a „Kathy”. A legfiatalabb fiúcska Dezső, a kis Patkány. Ők négyen testvérek voltak, és mindjárt megemlíteném, hogy édesapámék unokatestvére volt Bacsik Elek. A szülők tudták, hogy a gyerekek nagyon tehetségesek. Így indult el az a pálya, amely a '70-es évekig, illetve Horváth Patkány Dezsőt esetében kicsit tovább tartott.” Mesélj, kérlek, ennek a családnak, dinasztiónak a szerepéről, jelentőségéről, kifejezetten a magyar jazzélet szempontjából.

Ahogy mondtad, Elemér volt a legidősebb testvér, ő is nagyszerű muzsikus volt. Mikor Yehudi Menuhin⁴² itt volt Magyarországon, elvitték oda vacsorázni, ahol ő muzsikált. Megjelent másnap egy cikk, amelyben Menuhin úgy nyilatkozott, hogy egy drága kollégámat hallgattam tegnap hegedülni, tehát teljesen egyenrangú hegedűművészként tekintett rá. Fantasztikus muzsikus volt, aztán később Amerikába ment, ahol szállodája lett, tehát egy nagyszerű karriert futott be.

Horváth „Patkány” Sándorra és Kathy Horváth Lajos édesapjára, Horváth „Kati” Lajosra rátérve nagyon lényeges megjegyezni, hogy Magyarországon velük kezdődött tulajdonképpen a jazzgitározás. Van egy hihetetlen történet róluk: sok évig nem találkoztak, már külföldön élt Sándor, mikor összefutottak tíz év után egy helyen, ahol Sándor muzsikált; rögtön kimentek az utcára párbajozni gitárral, hogy lássák, ki mit tanult ez idő alatt. Ebből is látszik, hogy a muzsika volt számukra az élet. Az ő édesapjuk egyébként nagyon komoly brácsás volt – úgy játszott például, hogy megfaragta a húrlábat, hogy egyszerre szóljon a négy húr, így négyszólamú harmóniákkal tudott kíséreni. Ezzel már ő is meghaladta a korát. Bacsik Elek is csinált egyébként olyan trükköt, hogy leszedte a szórt a vonóról, a vonó szárát át dugta a húrok alatt, majd a húrok fölött átvitte a szórt, és újra befűzte a vonó kápájába. Ezáltal a négy húr egyszerre tudott szólani, és így játszott négy szólamban a hegedűn. Hozzá kell tennem, hogy az, hogy ők ilyen magas színvonalra eljutottak, annak is köszönhető – a tehetségen túl –, hogy volt az akkori generációban egy nagyon erős versenyszellem, ami óriási húzóerőt jelentett.

Ennek a családnak a hatása a magyar jazzéletre mennyire lehetett intenzív?

---

⁴² Yehudi Menuhin (1916–1999).

Erőteljesen hatottak az itthoni zenészekre, Horváth Dezső bácsi – a legfiatalabb fivér – Magyarországon maradt. Az ő keze alól rengeteg nagyszerű muzsikus került ki. Ő például olyat tudott, amit én még másnál nem láttam soha: mindent rögtön akkorddallammal tudott elgítározni, tehát minden egyes hanghoz fogott egy akkordot. Én is jártam hozzá tanulni, mert kíváncsi voltam, hogyan gondolkodik a gitáron. Tehát az övé már egy sokkal kézzelfoghatóbb hatás a magyar jazzéletben. Kathy Horváth Lajos szintén egy meghatározó alakja lett a magyar zenei életnek. Nagyon sokszínű zenész, a Syrius⁴³ és a Rákfogó együttes⁴⁴ sztárvendége is volt nagyon sok alkalommal.

A magyar jazz-életre is ható legendás zenészek közül még feltétlenül meg kell említenünk Radics Gábort,⁴⁵ illetve Kovács Andort.⁴⁶ Radics Gábor az egyik első magyar jazzhegedűs. Nála is megfigyelhetjük azt, hogy a hegedűből, a hagyományos cigányzene meghatározó hangszeréből képes volt egy olyan instrumentumot faragni, amely a jazz sajátosságaihoz is tökéletesen alkalmazkodik. Egy jazz hegedűversenyen Stéphane Grappelli⁴⁷ és Joe Venuti⁴⁸ mögött a harmadik helyezést érte el.

Ehhez hozzá kell tennünk, hogy ha az első és második helyezett akkori felvételeit hallgatjuk, Radics Gábor sokkal jobban játszott jazzt, de nagyon nagy hátránya volt, hogy míg Venuti és Grappelli a saját zenekaraikkal tudott Párizsban ezen a jazzversenyen játszani, ő nem. Annak, hogy ő magasan jobban hegedült náluk, a következő okai vannak: először is Radics egy Hubay-növendék⁴⁹ volt a Zeneakadémián. Cigányzenét is játszott, de azt kevésbé jól – neki a klasszikus hegedű volt eleinte a legfőbb irányvonal. Aztán az élete úgy alakult, hogy nem

---

⁴³ A Syrius a magyarországi progresszív rockzene talán legfontosabb zenekara volt, amely kompozícióiba a jazz motívumkincset, improvizatív elemeit is beépítette. Monográfia az együttesről: Zoltán-Nemes, 2006.

⁴⁴ A Rákfogó egy legendás zenészekből álló együttes, amely tagjai alapításakor Jávorai Vilmos dobos, Lakatos Bögöly Béla basszusgitáros, Szakcsi Lakatos Béla zongorista és Babos Gyula gitáros voltak. Később Jávorai helyét átvette Kőszegi Imre, Lakatos Bögöly helyett pedig a Syriusból átigazolt Orszáczky Miklós és Ráduly Mihály. Később, 1976-ban Kis Rákfogó néven alapult még egy együttes, amelynek a néven kívül nem volt köze az eredeti zenekarhoz, hanem az akkori tehetséges roma zenészekből jött létre: Füstí Balogh Gábor zongorista, Lakatos Antal szaxofonos, Kunu László basszusgitáros és Lakatos László dobos. Két évvel alapításuk után megnyerték a Ki mit tud? versenyt. Az együttes többszörös tagszere után 1981-ben oszlott fel.

⁴⁵ Halper, 2013. 95-99.

⁴⁶ I.m. 100-107.

⁴⁷ Stéphane Grappelli (1908–1997) világhírű francia jazzhegedűs. Együtt játszott többek közt Django Reinhardtal, illetve tagja volt a Quintette du Hot Club de France nevű együttesnek.

⁴⁸ Joe Venuti (1903?-1978) olasz-amerikai jazzhegedűs. Együtt játszott többek közt Benny Goodmannel, a Dorsey Brothersel és Bing Crosbyval.

⁴⁹ Hubay Jenő (1858–1937) klasszikus magyar hegedűművész, zeneszerző és pedagógus, 1919-1934 közt a Zeneakadémia igazgatója volt. Gombos László: Hubay Jenő. Budapest: Mágus, 2000.

tudta ezeket a tanulmányokat befejezni, viszont komoly szalonzenész lett. Joséphine Baker⁵⁰ zenekarvezetőjeként eljutott például Sanghajba. Vele tartott Hosszú János⁵¹ cimbalmos is, aki olyan szinten kísérte ezeket a jazzes slágereket, hogy ha valaki nem látta, csak hallotta a zenekart, azt hitte, hogy zongora szól. Patkány Sándorral is rengeteg felvételt készített; ők akkor már nagyon komoly módon játszották az amerikai swing zenét. Később Radics élete is nagyon érdekesen alakult: ő sem akart a háború után Magyarországon maradni, így összehozott egy rajkózenekart fiatalokból, amivel kiment Brazíliába. Ez kvázi egy kibővített cigányzenekar volt, de inkább tangókat és szalonzenei repertoárt játszottak.

Így, hogy ő Brazíliában, illetve később Venezuelában élt, később éttermet és szállodát nyitott, mondhatjuk, hogy minden jelentősége mellett a magyar jazzre gyakorolt hatása értelemszerűen nem lehetett olyan erős.

Igen, ez igaz a háború utáni időszakra, de a háború előtt jelentős volt a hatása, mert gyakorlatilag ő indította el Magyarországon a jazzhegedű műfaját. Olyan művészekre hatott, mint Piroska Zoltán szaxofonos-hegedűs (Radics is játszott szaxofonon egyébként), aki szintén disszidált, és az 1956 után megalakult Philharmonia Hungarica nevű zenekar tagja lett. Érdekes, hogy megkérdezted ezt, mert ha Radics Európában marad, nem vagyok biztos benne, hogy Grappelli nimbusza akkora lett volna, amekkora – mert Radics Gábor jobban hegedült nála – nemcsak klasszikust, de jazzt is.

Végül, de nem utolsó sorban ezen zenészlegendák sorában beszélünk arról a gitárosról, akinek a hatása a magyarországi jazzélet tekintetében kétségkívül a legnagyobb valamennyi közül, hiszen szerves része volt a magyar koncertéletnek: Kovács Andorról van szó. A könyvben többek közt Deseő Csaba⁵² hegedűművész visszaemlékezése is olvasható róla. Ez egy nagy segítség, hiszen 1989-ben halt meg Kovács Andor, akkor Te még nagyon fiatal zenész voltál. Kovács Andor abból adódóan, hogy 1929-ben született, annak a modern magyar jazznek is részese volt, ami 1961-62 táján kezdődött el azzal, hogy a jazz többé nem volt tiltott gyümölcs. Ha a Kádár-korszak magyar jazzmuzikusait nézzük, hova lehet Kovács

---

⁵⁰ Joséphine Baker (1906–1975) afroamerikai származású francia énekesnő, színész és táncosnő. Hivatalos honlapja: <http://www.cmjww.com/stars/baker/about/biography.html> Utolsó hozzáférés dátuma: 2015. január 9.

⁵¹ Halper, 2013. 129-131.

⁵² I.m. 100-104.

Andort elhelyezni ezen a palettán, és hogyan kötődik ahhoz a roma zenészlegenda hagyományhoz, amit a könyvedben részletesen elemeztél?

A szocializmusban az ideológusok úgy gondolták, hogy a jazz a fekete elnyomottak, nem az imperialisták zenéje volt – gyakorlatilag ezzel lehet magyarázni, hogy a szocialista országok miért fordulnak a műfaj felé. Hadd kanyarodjak vissza ahhoz, amit mondtál – talán ezért sem jelenik meg a kisebbségi lét a romáknál, mert tulajdonképpen a feketéknél sem az jelenik meg. Egyedül a bluesra lehet mondani, hogy egy keserű életérzésből adódó fájdalmas zenei műfaj, de a cigányzenészeket nem ez érintette meg elsősorban. A jazz tulajdonképpen a bordélyházak szórakoztató zenéjéből született meg. Az, hogy mi a jazzt dzsessznek mondtuk sokáig Magyarországon, voltaképpen helyes, mert először angolul is jassnek⁵³ hívták ezt a műfajt – ez egy szleng kifejezés, aminek a jelentését nem szeretném most kifejteni pontosan. Hogy szalonképebb legyen a szó, elkezdtek jazznek ejteni.

Visszatérve Kovács Andorra, az ő zenei anyanyelve a cigányzene; kevesen tudnak úgy nótát gitározni, mint ő. A Martini zenekarban lett ő igazán népszerű; itt Kovács Gyula⁵⁴ volt a dobos, aki „Bolond Kovács”-ként nagyon nagy sztár volt az ötvenes években. Kovács Andor jazzfesztiválokra játszott amellet, hogy egész életében vendéglátózott, mert abból élt. Ő már valóban meghatározó alakja a magyar jazzgitározásnak, hiszen nem disszidált, élete végéig itt működött Magyarországon.

Az ő zenei stílusa hová köthető? Mennyire volt ő modern, mennyire követte azokat az irányzatokat, amik az '50-es-'60-as-'70-es években bejöttek?

Olyannyira modern volt, hogy az ő játékában, szerzeményében időnként szinte az avantgárd vonal is fellelhető. Gonda János⁵⁵ mutatott nekem egy jazzfesztiválokra készült antológiát, amelyen vele is szerepelnek felvételek. Ezeket természetesen lejátszottam a Zenészlegendák

---

⁵³ A jass (magyar írásmóddal jassz) főnév nagyvárosi csavargót, alvilági alakot, de egyszerűen csak vagány, ügyes férfit is jelenthet.

⁵⁴ Kovács Gyula (1927-1992) magyar jazzdobos. Hivatalos honlapja: <http://dobiskola.uw.hu/kovacsgyula.htm>
Utolsó hozzáférés dátuma: 2015. január 9.

⁵⁵ Gonda János (1932-) Liszt Ferenc és Széchenyi-díjas jazz-zongorista, zeneszerző, zenetörténész. Rengeteget tett a magyar jazzélet kialakulásáért, fellendüléséért, ő alapította meg például a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola jazz tanszakát 1965-ben. Megjelent könyvei: Gonda János: *Jazz: történet-elmélet-gyakorlat*. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1979.; Gonda János: *Mi a jazz?* Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1982.; Gonda János: *Jazzvilág*. Budapest: Rózsavölgyi, 2004.

című sorozatomban, a Rádió C-n. Az ő játékában is fellelhető az a jellegzetes harmónia és dallamvilág, ami a roma jazz-zenészekre jellemző.

Mennyire rendszeresen tanított, mennyire hatott a fiatalokra?

Tanított, bár nem dicsérték a tanítványai, mert egy fajta féltékenységből nem szívesen mutatott meg igazán érdekes dolgokat a tanítványinak. Abból, hogy valaki jól játszik egy hangszeren, nem következik, hogy rendes ember is; ezt nagyon fontos szétválasztani. Én mindig mondom, hogy jobb lenne, ha az ember nem ismerné meg személyesen azokat a művészeket, akiket nagyon szeret, mert nem biztos, hogy az a kép, amit kialakítottunk róluk játékuk, művészetük alapján, azonos az ember személyiségével. Kovács Andornak sok szempontból nem volt könnyű természete, de egy nagyon meghatározó alakja a magyar jazzéletben.

Az ő működése idején már Magyarországon is jelenhettek meg jazzlemezek: a Modern Jazz Antológiával kezdődött ez a Hungarotonnál, és a rendszerváltásig nagyjából hetven jazzlemez jelent meg. Kovács Andor ezekben szerephez jutott?

Hogyne. Pont ez a gyűjtemény volt, amit Gonda Jánostól kaptam, ezen kívül többször is szerepel különböző formációkkal. Deseő Csabával nagyon sokat játszott együtt: Hot Jazz Budapestnek hívták közös zenekarukat, amivel külföldi fesztiválokon is szerepeltek. Nagyon jó viszonyban voltak egymással, Kovács Andor tulajdonképpen Deseő Csabára bízta zenei hagyatékát.

A beszélgetésünknek a gerincét alkották ezek a muzsikusok, akik hegedű és gitár kettősségében is nagyon markáns jelentős teljesítményekkel gazdagították a magyar jazzéletet még akkor is, ha tevékenységük súlypontja nem Magyarországra esett. Azokkal a zenészekkel, akik már nem ehhez a legendás generációhoz tartoznak, könyved már nem foglalkozik. Meg lehet-e ragadni, fel lehet-e azt tárni, hogy mikor vált természetessé a roma muzsikusok számára a jazz, mint életforma?

Egy dolgot még hozzá kell tennem az eddigiekhez: kimaradt beszélgetésünkből Pege Aladár,⁵⁶ aki nagyon fontos alakja ennek az ötvenes-hatvanas évekbeli jazzgenerációnak. Róla azért nem beszélünk, mert nem volt hajlandó nekem nyilatkozni, ami nagy kár, mert nagyon érdekeseket mesélhetett volna Csányi Matyiról, hiszen rengeteget játszott vele Bécsben Fatty George Klubjában. Az ő édesapja, idősebb Pege Aladár volt az első jazzbögösnek tekinthető muzsikus Magyarországon. Az ebbe a generációba tartozók közül legtöbben fiatalon bárókban játszottak. Lényeges azt is elmondani, hogy a slágerzene és a jazz az ötvenes-hatvanas években zeneileg nem volt olyan távol egymástól, mint manapság.

Akit még nagyon fontos ennél a generációnál megemlíteni, Garai Attila⁵⁷ jazz-zongorista-énekes, akivel viszont készítettem interjút a rádióban; a könyvbe azért nem került be, mert nem roma származású. Ugyancsak ehhez a generációhoz tartozott Szakcsi Lakatos Béla⁵⁸ vagy Babos Gyula.⁵⁹ Megjelent tehát egy olyan markáns jazz kör, akik fiatalon vendéglátóztak, majd egyszer csak egy nagy lépést tettek előre, kiléptek ebből a világból, egy más szintre helyezve a muzsikát, így gyakorlatilag pódiumművészekké váltak a jazzben.

Ennek nyilván politikai, közéleti okai is voltak, hiszen ekkor került a jazz a túrt kategóriába.

Így van, emellett pedig még nagyobb népszerűséget biztosított a műfajnak, hogy a fiatalok számára lázadás volt ilyen zenét hallgatni, hosszú hajat hordani, stb. Többek közt ennek is köszönhető, hogy ez a generáció már megtehetette azt, hogy csak színpadon, klubokban, fesztiválokon játsszon. Babos Gyula mesélte, hogy mikor a Rákfogó a Petőfi Sándor utcai Építők Jazz Klubjában játszott, utcahosszakon hármásával állt a sor. Ez nem csak azzal magyarázható, hogy azt a zenét akarták hallgatni, hanem ez egyfajta tiltakozás is volt a rendszer ellen.

Babos Gyula mondott egyszer egy nagyon érdekes dolgot nekem: az, hogy a zenészek újabb és újabb generációi létrejöhessenek, az előzőek kitartására és munkájára van szükség. A '60-as évek generációja kitartásának eredménye az én generációm. A '60-as években Gonda János létrehozta a jazz tanszakot – így például én már járhattam Babos Gyulához gitárt tanulni. Ez a romákra hatványozottan igaz. A '60-as-'70-es évek generációja megteremtett

---

⁵⁶ Pege Aladár (1939–2006) jazz és klasszikus bögőművész. Hivatalos honlapja: <http://www.pegealadar.hu/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2015. január 9.

⁵⁷ Garai Attila (1931–2013) jazz-zongorista, énekes és zeneszerző.

⁵⁸ Szakcsi Lakatos Béla (1943) a Nemzet Művésze, Kossuth-díjat, Liszt-díjas jazz-zongorista és zeneszerző. Hivatalos honlapja: <http://www.szakcsi.hu/> Utolsó hozzáférés dátuma: 2015. január 9.

⁵⁹ Babos Gyula (1949) magyar Liszt-díjas jazzgitáros, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem tanára.

egy iskolát, egy zenei világot, aminek mostanra már nagyon komoly szerepe van a magyar kulturális életben. Rátérve egy fiatalabb generációra, fantasztikus zenész Csányi Mátyás dédunokája, Sárközi Lajos – a Különleges Tehetségek Osztályába járt a Zeneakadémián. Hihetetlenül gitározik és hegedül jazzt, amellett, hogy nagyon komolyan tanulja a klasszikus zenét is.

Furcsa időszak kezdődött a rendszerváltás után, mert gyakorlatilag megszűnt a vendéglátóipar, nem csak Magyarországon, de Nyugat-Európában is. Ennek nem feltétlenül a szocializmus összeomlása az oka, egyszerűen csak a világ fordult egy nagyot, és már nem divat az ilyesmi. Az internet korában millió dolgot nem csak akkor hallgathatunk meg, ha beülök valahová, vagy ha véletlenül a rádió azt játssza. Ez a változás roma társadalomra nézve egy nagyon furcsa helyzetet teremtett, mert nekik nincs egy saját nyelvük, nincs egy közös vallásuk. Az egyetlen összekötő kapocs a foglalkozásuk, vagyis a zenészség volt. Ezt a szubkultúrát ez tartotta össze. Például nagyon gyakran, ha valaki zenész lett, akkor azt úgy mondták, hogy roma lett. A kilencvenes évek elején ez a megélhetési lehetőség szinte megszűnt, így nyilvánvalóan a fiatal generációnak valamerre nyitni kellett. Ez egy nagy probléma, mert a klasszikus zene is visszaszorult; Nyugat-Európában is egymás után szűnnek meg a szimfonikus zenekarok. Régen zenésznek lenni bizonyos értelemben ugyanolyan szakma volt, mint például az esztergályos mesterség. Most a roma fiatalok nagyon helyesen főiskolára, egyetemre járnak, vegyes házasságok tömkelege köttetik, ami természetes. Folyamatosan változik a világ; hogy hova jutunk, azt majd meglátjuk. Nem tudni, hogy egyáltalán megmarad-e ez a roma társadalmi réteg, vagy teljes mértékben asszimilálódik majd. Minden esetre kétségtelen, hogy a mostani fiatal generációban óriási tehetségek vannak – reméljük, hogy sokaknak sikerül olyan szintet elérni, hogy valóban meghatározó alakjai lehessenek majd Magyarország, Európa, vagy akár az egész világ jazzéletnek.